

**რამდენიმე შესწორება ანისის ეპიგრაფიკაში
(ნმ. გრიგოლ განმანათლებლის ეკლესიის
სომხური წარწერები)**

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის - „ანისი: ქართული კულტურული მემკვიდრეობა“ (HE 15-022) - ფარგლებში მოვამზადეთ ნაქალაქარ ანისის ქართული და სომხური წარწერების კრიტიკული ტექსტები თარგმანით. მათ შორის, 1215 წელს ტიგრან ჰონენცის მიერ აგებული ნმ. გრიგოლ განმანათლებლის ეკლესიის სომხური ეპიგრაფიკა.

ამჯერად წარმოვადგენთ კვლევას მხოლოდ სამი წარწერის შესახებ, რომელიც მომზადდა პროექტით გათვალისწინებული ექსპედიციების შედეგად მოპოვებულ მასალებზე და არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით.¹ აღნიშნული წარწერები სომხური წარწერების კორპუსის I ტომში შესულია, როგორც ტიგრან ჰონენცის მიერ აგებული ეკლესიის წარწერები:²

- S(ტ)რ სერსუ, ანსაყასთჲნ ჰაჰსსკ-
აყიუ. :მნ: ჟქჲნ:
*ტერ (მეუფე) ნერსესი, უდაბნოს ეპისკო-
პოსი. წელი ოე (=1156).*
- მ-ქ. :ԶԴԴ: Տպանդիարս յիշայ ի ձեր
ս(ուր)ր . յադարթս . որ
Ա(սուռ)აბ . ձնդ յիշէ:
*წელსა ჩლდ (=1345). მომიხსენეთ მე,
სპანდიარი, თქვენს წმინდა
ლოცვებში, რათა უფალმა თქვენ
მოგიხსენოთ.*
- ჯარიოխა յիշեցէք ի ք(ր)իսთი)ս
ჩარუხი მომიხსენეთ ქრისტეში.

¹ პუბლიკაციაში გამოყენებული ფოტომასალა გადაიღო და სომხური წარწერების გრაფიკული ასლები შეასრულა ნელი ჩაკვეტაძემ.

² Օրբելի, *Գիլխան*, გვ. 64.

საისტორიო მეცნიერებაში მიღებული მოსაზრების თანახმად, პირველი - ტერ ნერსესის მოსახსენებელი წარწერა მიიჩნეოდა ტაძრის აგებამდე შესრულებულად. წარწერიანი ქვა გამოყენებული იყო სამშენებლო მასალად.¹ მეორე წარწერის სპანდიარი სამონასტრო საძმოს წევრად, რიგით პილიგრიმად ან ტაძრის ერთ-ერთ მეურვედ მოიაზრებოდა.² მესამე წარწერაში მოხსენებული ჩარუხის შესახებ გამოთქმული იყო ფრთხილი ჰიპოთეზა, მისი და ჩორტვანეკის შესაძლო იგივეობის შესახებ.³

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ არც ერთი წარწერა ტიგრან ჰონენცის მიერ აგებულ წმ. გრიგოლ განმანათლებლის ეკლესიაზე არ მდებარეობს. სამივე მათგანი ქალწულთა მონასტრის ეკლესიის კედლებზეა შესრულებული.

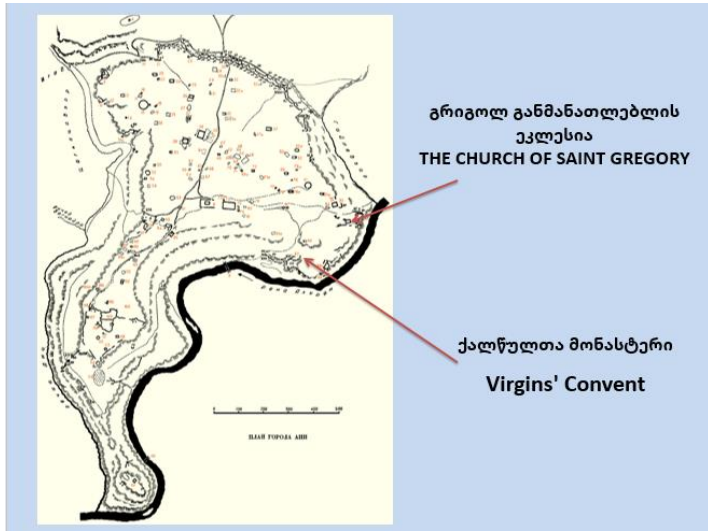

ანისი. ორმოც ქალწულთა მონასტრის ეკლესია.

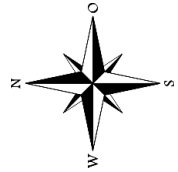
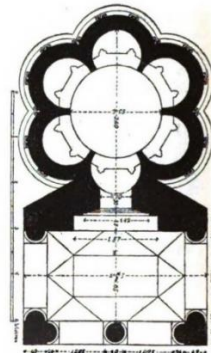
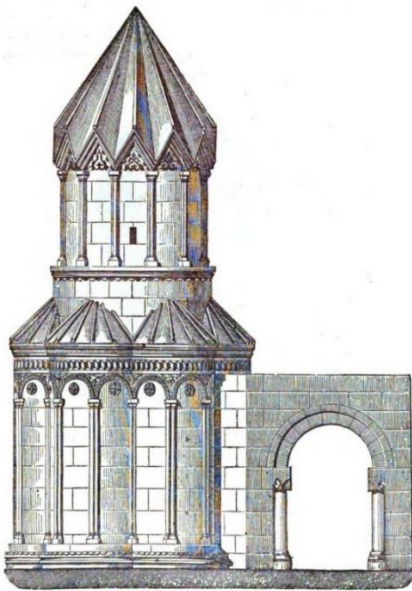
¹ Мурадян, *Строительство*, გვ. 177-178.

² Мурадян, *Строительство*, გვ. 185.

³ იქვე.

ნაქალაქარ ანისის გეგმა

ქალწულთა მონასტრის ეკლესიის განივი ჭრილი და გეგმა¹

¹ს.ქუასი, *ძეგლები*, გვ. 30.

1. ტერ ნერსისის წარწერა. ბოლოგირი, რვა სტრიქონი, ამოკვეთილია ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელზე. ზომა: 28,5X58,8. ქარაგმად გამოყენებულია განივი ხაზი. გრაფემათა მოხაზულობაში პროპორციები დარღვეულია.

ორიგინალი ტექსტი

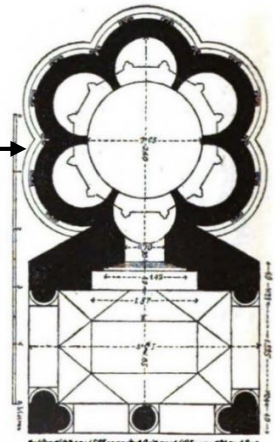
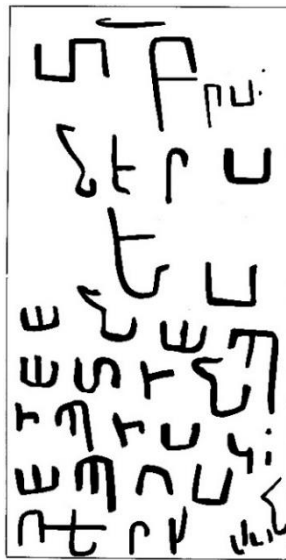
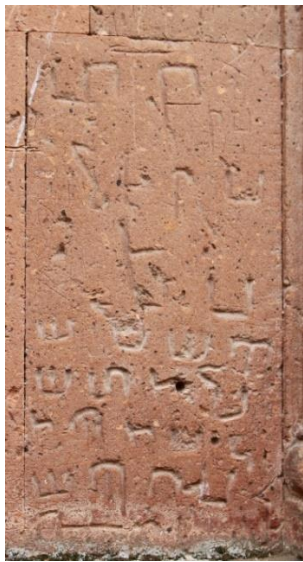
თ^რ
 სტრუქტურა
 სს
 ანაყ
 ათქნ
 ხუხს
 აყთ
 რს ჟქნ

გაშიფრული ტექსტი

*S(ტ)რ სტრუქტურა სს, ანაყათქნ
 ხუხსყაყთ. :რს: ჟქნ:*

თარგმანი

ტერ (მეუფე) ნერსისი, მე, უდაბნოს ეპისკოპოსი. წელი რე (=1556).

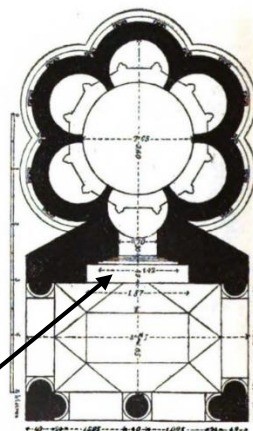
ამასთან ტერ ნერსისის წარწერის თარიღი არის არა 1156, არამედ 1556 (რს) წელი. წარწერიანი ქვა მეორად სამშენებლო მასალად გამოყენებული არ არის.

2. სპანდიარის მოსახსენებელი.

სამუშალო ერკათაგირი, ოთხი სტრიქონი, ამოკანრულია ეკლესიის შესასვლელი თაღის ზედა მარცხენა ნაწილზე. თაღის ძირიდან - 13, თაღის ჩრდილოეთი კიდიდან - 18. ზომა: 18,5X14,6. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი - განივი ხაზი შვეულად აწეული მარჯვენა დაბოლოებით. გრაფემათა მოხაზულობაში პროპორციები დარღვეულია.

ორიგინალი ტექსტი
 ԹՎ ՉԴԴ
 ՍՊԱՆԻԱՐՍ ՅԻՇԵԱՅ Ի
 ԶԵՐ ՄԻ ԳԱՂԱԽԹՍ
 ՈՐ ԱՄ ԶԵՋՅԻՇԷ

გაშიფრული ტექსტი
 ԹՎ 277 / ՍՊԱՆԻԱՐՍ ՅԻՇԵԱՅ
 Ի / ԶԵՐ Ս(ՈՒՐ)Բ. ՅԱՂԱԽԹՍ. / ՈՐ
 Ա(ՍՏՈՒԱ)Մ ԶԵՋ ՅԻՇԷ:
თარგმანი
 წელსა ჩლდ (=1345). მომიხსენეთ მე,
 სპანდიარი, თქვენს წმინდა
 ლოცვებში, რათა უფალმა თქვენ
 მოგიხსენოთ.

ԲԿԶԶԴ
 ՍՊԱՆԻԱՐՍ ՅԻՇԵԱՅ
 Ի ԶԵՐ ՄԻ ԳԱՂԱԽԹՍ
 ՈՐ ԱՄ ԶԵՋՅԻՇԷ

3. ჩარუხის მოსახსენებელი. ბოლორგირი, ორი სტრიქონი, ამოკან-
რულია ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელზე, საფეხურიდან 57,5 სმ. ზომა: 22,5X7.
განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი - განივი, სწორი ხაზი.

ორიგინალი ტექსტი

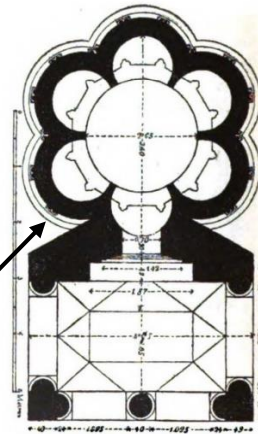
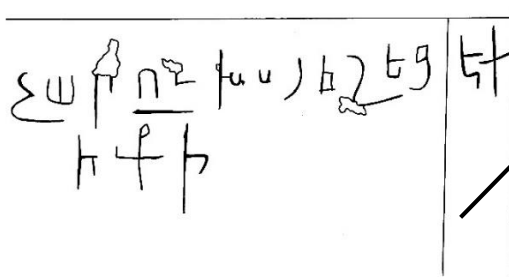
ჯაროიქსა ქეღესე
ქ ქ ა

გაშიფრული ტექსტი

ჯაროიქსა ქეღესეჲ ქჲ (რქსათი)ა

თარგმანი

ჩარუხი მომიხსენიეთ ქრისტეში

დღეისათვის წმ. გრიგოლ განმანათლებლის ეკლესიის კედლებზე შუა
საუკუნეების არც ერთი სომხური პილიგრიმული წარწერა არ ფიქსირდება.

დამონმებული ნყაროები და ლიტერატურა

- Օրբելի, Դիվան** - Օրբելի Հովսեփ, *Դիվան Հայ Վիճագրության*, I, Երեվան, 1966 (ორბელი ი., *სომხური ნარწერების კორპუსი*, I, ერევანი, 1966).
- Ալეჯან, Շիրակ** - Ալეჯან Դևსე, *Շիրակ*, Վենետიქ, 1881 (ალიშანი ლ., *შირაკი*, ვენეცია, 1881).
- Мурадян, Строительство** - Мурадян П., *Строительство и конфессия церкви Тиграна Оненца по памятникам эпиграфики*, “Պատմա-բանասիրական հանդես”, 4 (1985), გვ. 174-190.

Vladimer Kekelia

Some Revisions in the Epigraphy of Ani (Armenian Inscriptions of the Church of St. Gregory the Illuminator)

Summary

The paper deals with the Georgian and Armenian inscriptions of the city of Ani, including the Armenian epigraphy of the church of St. Gregory the Illuminator built by Tigran Honents. These inscriptions with critical texts and respective translations have been studied and prepared in the framework of the ongoing project financed by the Shota Rustaveli National Science Foundation *HE 15-022 Ani: Georgian Cultural Heritage*.

The paper focuses on the study of only three inscriptions which are included in the volume I of the *Corpus of Armenian Inscriptions* (Հովսեփ Օրբելի Դիվան Հայ Վիճագրության, Երեվան, 1966) as the inscriptions on the church built by Tigran.

- S(ե)ր Ներսես, անապատին իպիսկապոս. :ՌԵ: ԹՎԻՆ:
Ter (church hierarch) Nerses, Bishop of Desert. Year OE (=1156).
- ԹՎ. :ՉՂԴ: Սպանդիարս յիշայ ի ձեր ս(ուր)բ. յաղալթս. որ Ա(ստուա)ծ.

ձեղ յիշէ:

In 1345. Commemorate me, Spandiar, in your holy prayers, for God commemorate you

- Չարուխս յիշեցէք ի Ք(րիստո)ս
Commemorate me, Charukh, in Christ.

The first of these three inscriptions - the commemoration of Ter Nerses - was considered to be made before the church was built (e. g. the stone with the inscription was used as construction material), and Spandiar in the second one, was believed to be one of the custodian of the church. Precautious and hypothetic supposition was made about Charukh, mentioned in the third inscription, and his identity with Chortvanek.

Based on the study of the above mentioned inscriptions, it becomes evident that none of them are made on the church of St. Gregory the Illuminator built by Tigran Honents. All of them are executed on the walls of the church of Holy Virgins' Convent. Besides, the inscription of Ter Nerses was not made in 1156 but in 1556 (ՌԵ). The stone with engraved inscription was not used as the second hand construction material.

There are currently no medieval pilgrim inscriptions in Armenian on the walls of the church of St. Gregory the Illuminator.